

- ISTRAŽIVANJE - SISTEMATIZACIJA I OBRADA PODATAKA

UVOD

Projekat *PonOSIti, ravnopravni, uključeni!* ima za **cilj** poboljšanje položaja osoba s invaliditetom u Crnoj Gori kroz promociju filozofije samostalnog življenja, poštovanje i zastupanje ljudskih prava i podizanje svijesti šire društvene zajednice o samostalnom življenju, mobilnosti, pravima i potrebama osoba s invaliditetom.

Specifičnim ciljevima projekta želi se: doprinijeti poboljšanju položaja OSI i kvaliteta njihovog života kroz pružanje i razvoj usluga za samostalni život u zajednici i kontinuiranu edukaciju radnika u oblasti socijalne i dječje zaštite; upoznati OSI i njihove porodice s mehanizmima za ostvarivanje i zaštitu prava OSI i s mogućnostima samostalnog života koje nudi UMHCG radi unapređenja njihovog položaja u društvu; unaprijediti kapacitete OSI za samostalni život kroz lično osnaživanje i pružanje usluga; i doprinijeti podizanju svijesti OSI, članova njihovih porodica i šire javnosti o važnosti uključivanja OSI u društvenu zajednicu.

Ciljnu grupu čine sve osobe s invaliditetom, oba pola sa svim vrstama oštećenja, roditelji osoba s invaliditetom, uključujući one u urbanim i ruralnim sredinama, stručni radnici u oblasti socijalne i dječje zaštite, drugi zaposleni u institucijama, posebno oni koji su u direktnoj komunikaciji s osobama s invaliditetom. Sve aktivnosti projekta usmjerene su pojedinačno ili ukupno na navedene ciljne grupe, pa će stoga biti i direktno uključeni u realizaciji aktivnosti, ne samo kao primaoci sadržaja i ishoda projekta. Kroz realizaciju projekta će se posebno voditi računa o uključenosti žena i djece s invaliditetom kao grupe izložene intersekcijskoj diskriminaciji.

Direktna ciljna grupa projekta su osobe s invaliditetom, članovi porodica OSI, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, stručni radnici u oblasti socijalne i dječje zaštite, a indirektna ciljna grupa je šira društvena zajednica (mediji, vršnjaci, pojedinci, organizacije osoba s invaliditetom, pružaoci usluga, državne institucije, lokalne institucije i službe i građani).

ISTRAŽIVANJE

Kroz sprovođenje *Istraživanja o sprovođenju preporuka Komiteta UN o pravima OSI u vezi s članom 19 Konvencije (Samostalni život i uključenost u zajednicu)* cilj je napraviti osvrt na aktivnosti preduzete u periodu od avgusta 2017. radi primjene preporuka Komiteta. Ova aktivnost obuhvata desk istraživanje, fokus grupe s OSI i OOSI i predstavnicima lokalnih institucija, upitnik s OSI i roditeljima, odnosno drugim članovima porodica djece s invaliditetom, kao i punoteljnih OSI kojima je oduzeta poslovna sposobnost, ili nad kojima je produženo roditeljsko pravo, i najzad intervju s predstavnicima institucija, a rezultiraće izradom preporuka za unapređenje primjene preporuka Komiteta do predaje narednog izvještaja o sprovođenju Konvencije koji je planiran 2023.

Svaka metoda: upitnik i intervju, odnosno istraživački alat (fokus grupa) rađeni su na osnovu unaprijed pripremljenih pitanja, odnosno smjernica i Vodiča za fasilitatore/ispitivače.

Može se smatrati da su istraživanjem obuhvaćene **92** osobe, iako je moguće da je podatke iz intervjua prikupljalo više zaposlenih u lokalnoim samoupravama. **U fokus**

grupama je učestvovala 41 osoba, od čega je bilo 17 OSI, a ostali su zaposleni u lokalnim institucijama: opštini, centru za socijalni rad, dnevnom centru i drugim ustanovama socijalne zaštite. Od ukupnog broja učesnika bilo je 14 muškaraca i 27 žena. Intervju je urađen sa šest lokalnih samouprava, iako je bilo planirano pet intervjua, a obuhvaćene su one LSU koje nijesu obuhvaćene fokus grupama, dok je upitnik popunilo 45 osoba s invaliditetom, i članova njihovih porodica.

Organizovano je pet fokus grupa, i to po jedna u: Podgorici, Nikšiću, Cetinju, Pljevljima i Ulcinju, dok su intervjuima obuhvaćeni Žabljak, Kolašin, Rožaje, Kotor, Herceg Novi i Bar.

Struktura po gradovima je sljedeća:

Grad	Broj učesnika	Muškarci	Žene	Ciljna grupa
Fokus grupe				OSI
Cetinje	8	2	6	4
Ulcinj	6	2	4	/
Pljevlja	7	1	6	1
Nikšić	11	4	7	7
Podgorica	9	5	4	5
	41	14	27	17
Intervju				Zaposleni u LSU
Kolašin	1	Nije relevantno	Nije relevantno	
Žabljak	1	Nije relevantno	Nije relevantno	
Herceg Novi	1	Nije relevantno	Nije relevantno	
Bar	1	Nije relevantno	Nije relevantno	
Kotor	1	Nije relevantno	Nije relevantno	
Rožaje	1	Nije relevantno	Nije relevantno	
	6			
	47			
Upitnik				OSI i članovi porodica (roditelji djece do 18 godina i osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost, odnosno nad kojima je produženo roditeljsko pravo)
	45			
UKUPNO:	92			

Kada je u pitanju starost ispitanika u fokus grupama su učestvovala punoljetne osobe različitih starosnih dobi: OSI i zaposleni u lokalnim samoupravama i institucijama i ustanovama socijalne i dječje zaštite, odnosno organizacijama koje se bave OSI.

U okviru sistematizacije odgovora objedinjeni su odgovori dobijeni u fokus grupama i intervjuima, dok je posebno urađena analiza dobijenih podataka upitnikom.

Prvo pitanje, kao uvod u fokus grupu i intervju odnosilo se na ocjenu položaja OSI u Crnoj Gori:

1. Kako ocjenjujete položaj osoba s invaliditetom u Crnoj Gori?

Većina učesnika istraživanja je naglasila da smatra da je **položaj OSI u posljednoj deceniji unaprijeđen**, ali da je daleko od idealnog, odnosno zadovoljavajućeg. U pozitivnom dijelu ocjene naglasili su da je **zakonodavstvo unaprijeđeno**, odnosno da postoje garancije u većini oblasti života, te da je **zastupljenija tema, pa samim tim uočljiva veća vidljivost, odnosno zastupljenost i aktivnost OSI**, naročito OOSI koje inače smatraju najzaslužnijim za pomake i koje su, kako kažu predstavnici OOSI, „jedine brinule o OSI tokom pandemije virusa COVID19“. Osim veće vidljivosti samih OSI, i konstatacije da priča o njihovim mogućnostima upravo treba da prevaziđe priču o „problemima“, pozitivnim su ocijenili i to **što roditelji djece s invaliditetom više ne „kriju svoju djecu po kućama“**, kao i to da se **djeca s invaliditetom više upisuju u redovne škole**. Ipak, učesnici fokus grupe smatraju da **stereotipi i predrasude još uvijek u značajnoj mjeri postoje**, naročito kada su u pitanju lične sposobnosti i kapaciteti OSI, te da sprovođenje pozitivnog zakonodavstva nije na odgovarajućem nivou, zbog čega smatraju potrebnom jaču saradnju institucija i organizacija. Takođe, iako konstatuju napredak u oblasti pristupačnosti i zapošljavanja, kao problematično izdvajaju **otežan pristup OSI tržištu rada, kratkotrajna zapošljavanja (obično su to zapošljavanja po projektu), ali i nedostatak personalne asistencije, tj. usluga generalno**.

Ocjenjujući položaj OSI na skali od 1 do 10 učesnici fokus grupa su uglavnom davali ocjene od 3 do 6. Zaključili su da je potrebno još dosta ulaganja i truda (**kako u uklanjanju barijera, tako i u podizanju svijesti građana**) kako bi stanje bilo dobro, odnosno značajno bolje od trenutnog.

2. Da li osobe s invaliditetom imaju jednako pravo da žive u zajednici i uživaju pravo izbora jednako s drugim osobama?

Skoro svi učesnici su konstatovali da OSI nemaju jednako pravo, niti izbore da žive u zajednici. Najupečatljivija konstatacija data je od strane Opštine Žabljak: „Ograničenja i prepreke vidimo u odsustvu agilnosti, upornosti, odlučnosti, a rekli bismo i samopoštovanja OSI i poštovanja svih subjekata, koji trebaju da rade na unapređenju zakonodavnog, institucionalnog, finansijskog i strateškog okvira za punu implementaciju ljudskih prava, a naročito prava na samostalan život i uključenost u zajednicu, kako osoba s invaliditetom tako i njihovih porodica.“, dok s druge strane u Opštini Kotor konstatuju da nejednaki izbori nijesu uslovljeni „namjernim uskraćivanjem već i dalje neizmjenjenim ustaljenim obrascima akata i ponašanja u društvu“.

Sistem podrške za život u zajednici učesnici su opisali kao neizvjestan, a mogućnosti za samostalan život OSI ograničene. Kao odgovorne za takvu situaciju su, prije svega, pronalazili u institucijama socijalne i dječje zaštite i lokalnoj samoupravi, odnosno državi, pa čak i u svjetskim okvirima, ali u jednom dijelu i samim OSI za koje smatraju da treba da u većoj mjeri zahtijevaju ostvarenje svojih prava. Stoga, odgovornost smatraju podijeljenom, ali s većim akcentom na tome da je država u obavezi da obezbjedi jednake uslove za sve jer je glavna odgovornost na onome „ko uređuje odnose u društvu“.

U odgovoru su učesnici naveli da **mogućnost izbora, prije svega, zavisi od broja i vrste barijera u okruženju**. Takođe, rekli su da OSI imaju generalno garantovano pravo

na samostalan život, ali da je pitanje koliko se ono sprovodi u praksi. Mada, naveli su da je to i diskutabilno pitanje iz razloga što **pored nepristupačnosti okruženja, na samostalnost značajno utiče i vrsta potrebne podrške shodno invaliditetu, ali i materijalna situacija, te da je u tom smislu on teže dostižan za određene kategorije OSI.**

Navodeći dalje razloge niske samostalnosti učesnici su, osim o uslugama u zajednici (njihovoj neodrživosti, nedovoljnom broju razvijenih usluga i nepostojanju raznovrsnosti usluga), govorili i o ostalim segmentima koji u stvari čine preduslove samostalnog života. Jedan od značajnih preduslova odnosi se na **ekonomsku nezavisnost** i životni standard OSI koji proizilazi iz načina i vrste zapošljavanja, odnosno vrste posla i standarda u iznosu zarade OSI. Drugi segment preduslova mogao bi se pripisati **ograničenom kretanju i saobraćaju**, a što je uslovljeno: zauzetim označenim parking mjestima, sporim procedurama u objezbjeđivanju znakova za vozila čiji su vlasnici OSI, nepristupačnim javnim prevozom, neozvučenim semaforima, nedovoljno osvijetljenim ulicama, ali i **administrativnim barijerama**, kao što su one s kojima se OSI suočavaju u ostvarivanju različitih prava, odnosno s **čestom diskriminacijom u postupcima pred organima, ali i s nepristupačnošću prostora, informacija, literature u sistemu obrazovanja, te medijskih sadržaja**. Kao dodatan problem, ili možda i uzrok navedenih prepreka, naveli su „crnogorski mentalitet“.

Naglašeno je da postoji **miješanje različitih vrsta usluga**, njihova nerazvijenost, nedostatak pojedinih (npr. **lični pratilac**) i kao najvažnije, neodrživost zbog projektnog finansiranja. Pritom je istaknuta važnost **personalne asistencije** kao ključa samostalnosti za OSI, te usluge pomoći u kući. Isto tako, kao posebna ograničavajuća okolnost za napredak u ovoj oblasti je izdvojeno to što generalno **nije poznat pojam samostalnog života OSI i toga šta on predstavlja**. „*Samostalnost se ne ogleda u tome da treba biti sam, nego samostalno donositi odluke.*“

Kao važnu poteškoću su istakli i zabrinutost roditelja zbog nepostojanja dovoljnih oblika zaštite djece s invaliditetom, posebno nakon eventualnog razbolijevanja roditelja, tokom starosti roditelja i nakon njihove smrti.

Kao primjer su naveli to što se u pojedinim institucijama nalaze osobe koje tamo ne bi trebale biti, zbog čega smatraju da se ne sprovodi deinstitutionalizacije, već zbrinjavanje.

Predstavnici OOSI su istakli da su oni uglavnom ti koji rade na osamostaljivanju OSI, onoliko koliko su u mogućnosti imajući u vidu usluge koje pružaju, ali i u zavisnosti od mogućnosti i potencijala same ciljne grupe s kojom rade (na primjer, organizacije koje rade s osobama s intelektualnim invaliditetom, autizmom i nekim kategorijama psihosocijalnog invaliditeta imaju ograničene mogućnosti dostizanja samostalnosti ovih osoba zbog sveukupnog odnosa prema ovim kategorijama, ali i sistemskim ograničenjima).

Dodatan problem u praksi je taj što npr. neke OSI ne raspolažu samostalno svojim novcem već to čine članovi njihovih porodica, a to negativno utiče na njihovo samopouzdanje i upravljanje svojim životom. Akcentovali su da porodice s članovima OSI treba ojačati, naročito u dijelu „puštanja“ djeteta da vodi svoj život, ali i razvoja usluga podrške za roditelje.

3. Koje mjere preduzima lokalna samouprava da omogući osobama s invaliditetom, uključujući i djecu da u potpunosti uživaju samostalni život, i učešće u životu zajednice?

U vezi s ovim pitanjem, većina učesnika je navela da na teritoriji opština imaju ili planiraju izradu novih dokumenata kojima će biti definisane mjere za OSI, te da postoje

ustanove socijalne zaštite u kojima borave, ili se smještaju djeca ili odrasle OSI. Kada je riječ o uslugama, one uglavnom postoje u okviru **institucija (psiholog, pedagog, fizioterapeut i sl)**, dok **NVO sektor pruža druge usluge podrške za život u zajednici**, u skladu sa sredstvima dobijenim za projektne aktivnosti. Pored toga, navodili su postojanje komisije za usmjeravanje djece u obrazovni proces, ali roditelji navode da su dometi ovakvog načina sprovođenja inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori ograničeni.

Takođe, učesnici iz OOSI su navodili neke druge servise koje su kreirali na nivou svoje organizacije, a od kojih djeca ili odrasle OSI imaju koristi: volonterski servis, pristupačan prevoz za korisnike DC, platforme na kojoj stručni radnici pružaju podršku određenim ciljnim grupama, pravna služba... Neke NVO su licencirane za neke od usluga koje pružaju, dok neke obezbjeđuju bez posebne licence za rad. U tom smislu, nije toliko isticana potreba za licenciranjem svih usluga koliko za **obezbjeđivanjem sredstava za nesmetan rad.** Iz CZSR su govorili da se korisnici, uglavnom, javljaju radi ostvarivanja prava na materijalna davanja, ali ne i za usluge, dok su praksu dodjeljivanja jednokratnih novčanih pomoći navodili i u svim opštinama. U tom smislu, iz CZSR su naveli da uglavnom postoje zahtjevi za smještajem u nekoj instituciji (najčešće domu za stara lica ili ustanovama za OSI s intelektualnim/psihosocijalnim invaliditetom), što potvrđuje nedostatak promocije i sigurnosti u usluge podrške za život u zajednici, njihovu neodrživost, strah od prekida usluge, gubitka prava, ili nemogućnosti njegovog ostvarivanja jer se usluge ne finansiraju redovno i neopredjeljuju se finansijska sredstva u skladu s potrebama s terena.

Pored toga, **usluga socijalnog stanovanja** nije dovoljno razvijena, ali su predstavnici opština navodili težnju da se uspostavi ovaj vid podrške. **S druge strane, roditelji problem vide u praksi na način što korisnici u stanju socijalne potrebe i rizika ne budu kratkoročno smješteni u neku ustanovu, već trajno ostaju u tim ustanovama, te ne dobiju šansu za drugim uslugama, a ustanove su onda nedostupne za druge korisnike kojima je u nekom trenutku u većem stepenu potreban taj vid podrške.** Za **programe kroz koje se mogu povoljnije obezbijediti stanovi (1000+)** je rečeno da OSI imaju prednost, ali da to nije dovoljan uslov da bi se bio učesnik programa, tj. da bi se odobrio kredit, već u procjenu ulaze i drugi kriterijumi. Mada, dodatna poteškoća je površina takvih stanova jer je „nepraktična za korisnike/ce kolica“. Kada je riječ o **stanovanju uz podršku**, ono trenutno postoji samo za bivše korisnike Dječjeg doma „Mladost“ i to ograničen broj njih, kako su naveli ispitanici.

Pored toga, korisnici nisu u prilici da biraju usluge koju žele, već im se obezbjeđuje neka od onih koja je dostupna u datom trenutku. Usluge se u institucijama obezbjeđuju u skladu s rješenjem dobijenim od odgovarajuće komisije. Kvalitet usluga koje se pružaju se u najvećem broju slučajeva mjeri internim evaluacijama pružaoca usluga, ne i eksternim praćenjem, i nezavisnim evaluacijama.

Konkretna podrška lokalne samouprave se ogleda ili u finansiranju projekata NVO ili u davanju novčane pomoći onda kada su u mogućnosti. Pritom je naglašeno da je opštinama potrebna saradnja s NVO i institucijama radi djelovanja u pravcu obezbjeđivanja usluga za OSI jer sami ne posjeduju dovoljno adekvatnih informacija i znanja za kreiranje aktivnosti i/li obezbjeđivanje usluga. Najviše aktivnosti u ovom smislu obezbjeđuje Glavni grad Podgorica (krenulo se s postavljanjem taktilnih traka u jednom dijelu grada, saradnja s Crvenim krstom prilikom aktivnosti mobilnih timova koje obilaze OSI, finansiranje projekata i sl). Opština Kolašin je navela težnju da se razvije usluga personalne asistencije, ali iz navođenja ciljne grupe (djeca sa invaliditetom) jasno se vidi da se usluga naziva pogrešno, odnosno ne sprovodi po standardima, imajući u vidu da djeca

ne mogu biti korisnici usluge PA, već isključivo punoljetne OSI, te da je riječ o usluzi ličnog pratioca (koja zakonom nije prepoznata), ili pomoći u kući.

Na pitanje da li su usluge koje su dostupne svim građanima dostupne i OSI, uglavnom su davani odgovori da **OSI teže mogu pristupiti sportskim aktivnostima, bankomatima, kafićima i restoranima, javnim toaletima, odnosno javnim uslugama jer one jesu dostupne, ali ne i pristupačne OSI** i sl.

Na kraju, opet je glavni akcenat stavljen na tome da je **potrebno uspostaviti spektar usluga, kako na državnom tako i na lokalnom nivou**, koje bi se obezbjeđivale OSI shodno prioritetu i individualnim procjenama, a u skladu s pravima propisanim važećim zakonima. Takođe, smatraju da nedostaju ljudski resursi za pružanje usluga.

Iz Opštine Rožaje u okviru odgovora na ovo pitanje navode da u organima lokalne uprave i javnim službama čiji je osnivač Opština zaposleno je dvadesetak osoba s određenim stepenom invaliditeta, dok su u nekim opštinama naveli da ustupaju prostore za rad OOSI bez naknade.

4. Koji dokumenti na lokalnom nivou uređuju oblast usluga i koje usluge su pokrivene tim dokumentima?

Na pitanje o tome koji dokumenti na nivou lokalne samouprave se bave pitanjima OSI i koje sve usluge pokrivaju, **samo u nekim opštinama je navedeno da takva dokumenta postoje, dok ih u drugim nema ili su ona u izradi**. Konkretnije, u izradi je dokument u *Opštini Kotor, Opštini Herceg Novi, zatim Opštini Ulcinj* (međutim, uz usporenje izazvano epidemijom Covid19) i *Opštini Kolašin* (uključujući i planirana sredstva za 2021. za njegovo sprovođenje). Opština Pljevlja posjeduje dva dokumenta - *Lokalni plan u oblasti invalidnosti* (donesen 2019) i *Plan za zaštitu od diskriminacije za period od 2020. do 2021.* (donesen 2019). Predstavnicu Glavnog grada Podgorica je istakla da je usvojen *Lokalni plan socijalne inkluzije* kojim su obuhvaćene sve ranjive grupe, kao i da je Skupština Glavnog grada imenovala Savjet za pitanja lica sa invaliditetom, kao tijelo koje daje mišljenje na sve važne propise/dokumenta.

U Nikšiću i na Cetinju su rekli da ne postoje nikakva dokumenta koja se bave ovom tematikom, mada su iz Prijestonice Cetinje rekli da, kao član radne grupe, u izradi *Lokalnog plana akcije za mlade prijestonice Cetinje 2019-2022 učestvuje i OSI*, dok su iz Opštine Žabljak naveli da su trenutno u izradi dva plana: *Lokalni plan socijalne i dječje zaštite i Lokalna strategija za zapošljavanje*, u okviru kojih će biti definisane i mjere za OSI, dok su u okviru *Lokalnog akcionog plana za mlade 2020-2021*, precizirane aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga djeci i mladima s invaliditetom, a koje opština realizuje od 2012. Takođe, u okviru *Lokalne Strategije razvoja sporta 2019-2021* precizirane su aktivnosti za osobe s invaliditetom.

Opština Herceg Novi je nabrojala i druge odluke i dokumenta koja uređuju različite oblasti, odnosno regulišu prava OSI, ne samo iz domena samostalnog života, odnosno socijalne zaštite. Opština Bar je navela da nije usvojila planove, ali se iz odgovora moglo zaključiti da planira u nekom periodu, uz navođenje da je sada zastupljena praksa raspodjele sredstava za projekte NVO i da su usluge pokrivene na taj način. Opština Rožaje je, takođe, detaljno navela praksu koja se odnosi na raspodjelu sredstava za projekte NVO, te pojedinačna finansiranja po zahtjevu OSI (jednokratne novčane pomoći), ali i to da za Dnevni centar opredjeljuje u 2020. 110.000,00 eura. U Opštini Kolašin i Opštini Kotor postoji usluga geronto programa, međutim bez navođenja da li je koriste starije OSI i koliko njih.

Takođe, iako je većina opština navela i druge akte, kao što su odluke koje tretiraju pitanja dodjele na korišćenje tzv. socijalnih stanova, samo je Opština Kotor navela i da su do sada „pravo na isto ostvarile dvije osobe s invaliditetom i jedna porodica s djetetom sa smetnjama u razvoju.“, dok druge nijesu navele da li su i koliko stanova na korišćenje dodijelili OSI.

5. Koliko Vaša lokalna samouprava izdvaja sredstava za usluge na godišnjem nivou, i za koje? (pitanje postavljeno kroz intervju)

Da li je ta budžetska Stavka posebno naznačena? Koliko sredstava se izdvaja za dnevni centar, a koliko za ostale usluge?

Neke opštine su navele podatke za 2020. a neke za 2019.	Kolašin	Žabljak	Herceg Novi	Bar	Kotor	Rožaje
Podrška starim licima i geronto služba	2.000,00 €				30.900,00 €	
Projekat PA za djecu sa POP (Kolašin) i transferi obrazovanj u - dnevni boravak pri JU Resursni centar za sluh i govor „Dr Peruta Ivanović“ Kotor	22.000,00 €				22.000,00 €	
Lokalni akcioni plan za osobe sa invaliditetom	2.000,00 €					
Podrška ranjivim grupama.	1.500,00 €					

Konkurs za raspodjelu NVO		Za jedan projekat u 2019. izdvojena su sredstva od 2.000,00 €	U 2019 i 2020. izdvojeno je: 6.660,00€	41.040,00 €		15.000,00 €
Izdaci za poboljšanje uslova života			20.000,00 €			
Dnevni centar			Izdaci za finansiranje rada DC 130.000,00 € + Izdaci za korišćenje DC 3.000,00 €		Dnevni centar za starija lica i OSI 25.000,00 €	10.000,00 €

***UMHCG nije uvidom u budžete LSU kontrolisalo navode, već je ostavilo na samostalnu procjenu i volju LSU da dostave podatke. Iz navedenog se svakako može zaključiti da je praksa neustavljena i različita, te da sredstva za samostalan život i konkretne usluge podrške za život u zajednici ne postoje, da na nivou pojedinih LSU postoje pozitivni primjeri i pomaci, međutim, nema planskog budžetiranja zasnovanog na prethodno istraženim potrebama u praksi.**

6. Koje su ključne prepreke s kojima se OSI suočavaju u oblasti samostalnog života i uključenosti u zajednicu?

Prepreke s kojima se suočavaju OSI mogu se podijeliti na one zasnovane na **stavovima i predrasudama** bilo same porodice, ili zajednice, pa samim tim uslovljena neosnaženosti OSI, te **neadekvatna podrška ili potpuni izostanak podrške** do onih koje se odnose na **prepreke u okruženju, informacijama i komunikacijama**, zatim **ostvarivanju prava, neadekvatnom životnom standardu i na kraju, ali ne manje važno, nerazvijenim uslugama, odnosno nedovoljnom broju i obuhvatu istih.** „Usluge nisu prepoznate dovoljno, nisu razvijene, a i one koje egzistiraju nisu inovirane“ – navode u jednoj LSU.

Iz LSU navode da ove prepreke opstaju *zbog manjka razumijevanja i tolerancije na različitosti, nedostatka psihološke podrške, te nedovoljno i neplansko budžetiranje za usluge, ali i da se neke navedene prepreke mogu otkloniti adekvatnijim zakonskim garancijama, odnosno revizijom zakonodavstva.* „Njihovom uklanjanju posebno moraju doprinijeti resorna ministarstva u saradnji s jedinicama lokalne samouprave.“ – jedan je od navoda.

7. Šta bi bilo potrebno prioritarno uraditi u narednom periodu?

U vezi s pitanjem šta bi bilo prioritarno uraditi u narednom periodu kako bi se omogućili uslovi za samostalni život OSI, preporuke učesnika bi se mogle podvesti pod četiri kategorije:

- **Podizanje svijesti o pitanjima invaliditeta i prava OSI**, osnaživanje i edukacije različitih ciljnih grupa, od OSI, roditelja do onih koji rade s OSI o važnosti samostalnog života i načina stvaranja uslova za takav život, uz adekvatniju zastupljenost OSI u medijima (koji podrazumijeva promjenu pristupa u izvještavanju);

- **Adekvatnije zakonske garancije i njihova primjena** u oblasti **samostalnog života** uz razvoj nedostajućih usluga i pravilno sprovođenje postojećih, **u oblasti pristupačnosti** uključujući javni saobraćaj, i posebno u **oblasti zapošljavanja**, kroz promociju socijalnog preduzetništva i samozapošljavanja OSI;

- **Planiranje i opredjeljenje većih budžetskih sredstava, odnosno pravilna raspodjela sredstava uz prethodne procjene potreba za uslugama, i na nacionalnom i na lokalnom nivou za razvoj usluga podrške za život u zajednici i samostalni život uopšte;**

- **Adekvatnija međusektorska saradnja, osnivanje i jačanje savjetodavnih tijela na nivou svih LSU, i adekvatniji pristup ranoj intervenciji i identifikaciji invaliditeta, ali i umrežvanje organizacija OSI radi jačeg uticaja.**

UPITNICI S OSI I RODITELJIMA OSI

Svi odgovori, osim na prvo opšte pitanje, sistematizovani su i prikazani procentualno. Pod stavkom *Ostali odgovori* spadaju odgovori: *ne znam, nijesam sigurn/a, bez odgovora i/li neki drugi odgovori ispitanika* koji nijesu bili ponuđeni, odnosno nijesu ih izabrali kao odgovarajuće. Procenti prelaze zbirno 100% u onim pitanjima gdje su bila moguća istovremeno dva ili tri odgovora. Dakle, većina pitanja su zatvorenog tipa, s unaprijed ponuđenim odgovorima, dok je nekoliko pitanja otvorenog tipa (mogućnost davanja sopstvenih odgovora).

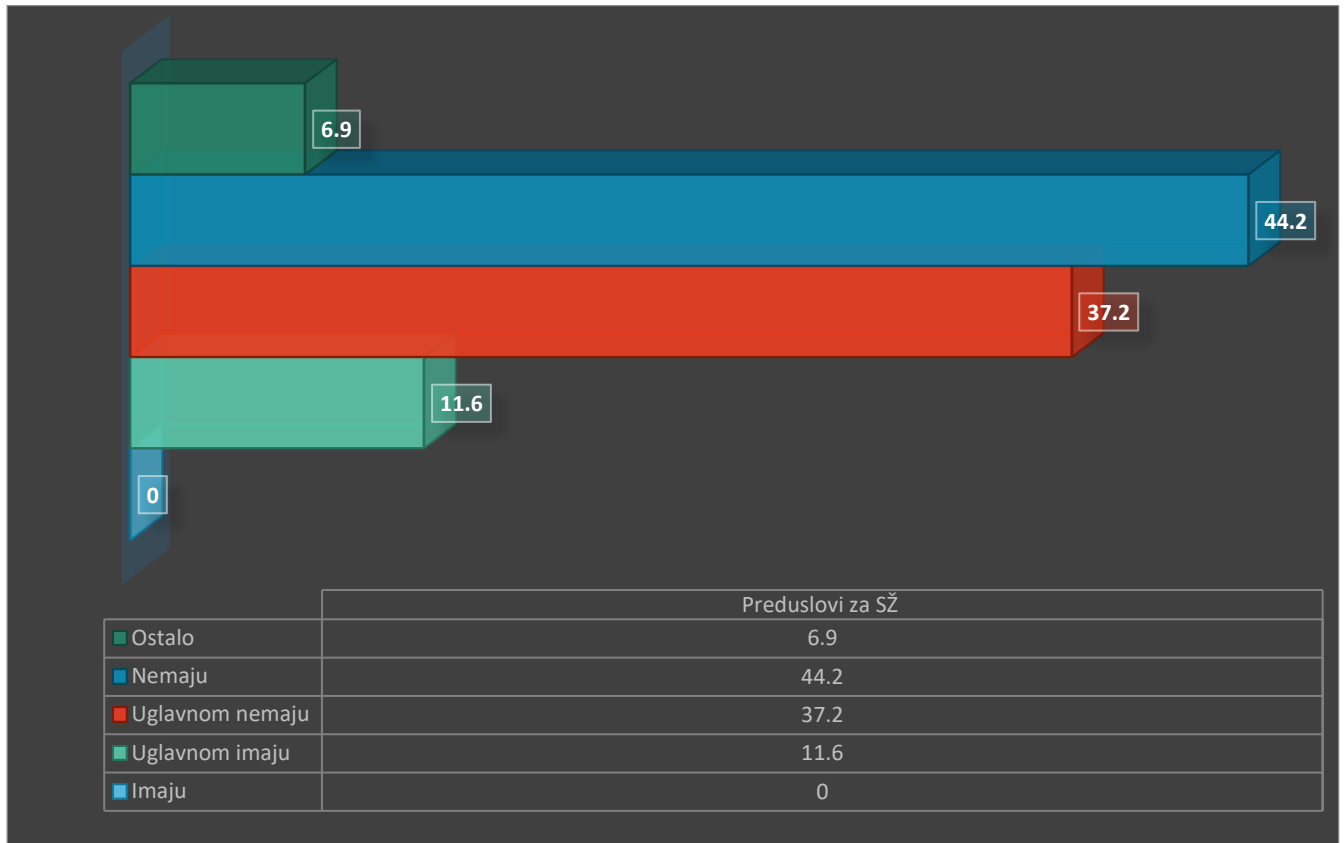
1. Kako biste Vi definisali samostalni život osoba s invaliditetom i uključenost u zajednicu (šta ovo pravo podrazumijeva):

Ispitanici su naveli da samostalni život znači samostalno donošenje odluka, i mogućnost izbora, i kontrole sopstvenog života, zaštitu privatnosti, uključujući i mogućnost življenja odvojeno od roditelja.

Međutim, konstatuju da je potrebno **osnaživanje i motivacija OSI** za samostalan život, ali i **pristupačnost okruženja, kvalitetno obrazovanje i raznovrsnost usluga u zajednici, bolji kvalitet pomagala i finansijska nezavisnost**, odnosno dostojanstve posao i rad, kako bi SŽ bio dostižan. **Jedan od zanimljivih i važnih odgovora odnosi se na to da samostalni život vide kao proces življenja i starenja izvan ustanova.** „Za mene, samostalni život podrazumijeva samostalno donošenje odluka, pravo na izbor u svim segmentima funkcionisanja, kao i pravo na grešku, pravo na to gdje ćemo raditi, gdje se kretati, sa kim živjeti.“ – jedna je od konstatacija.

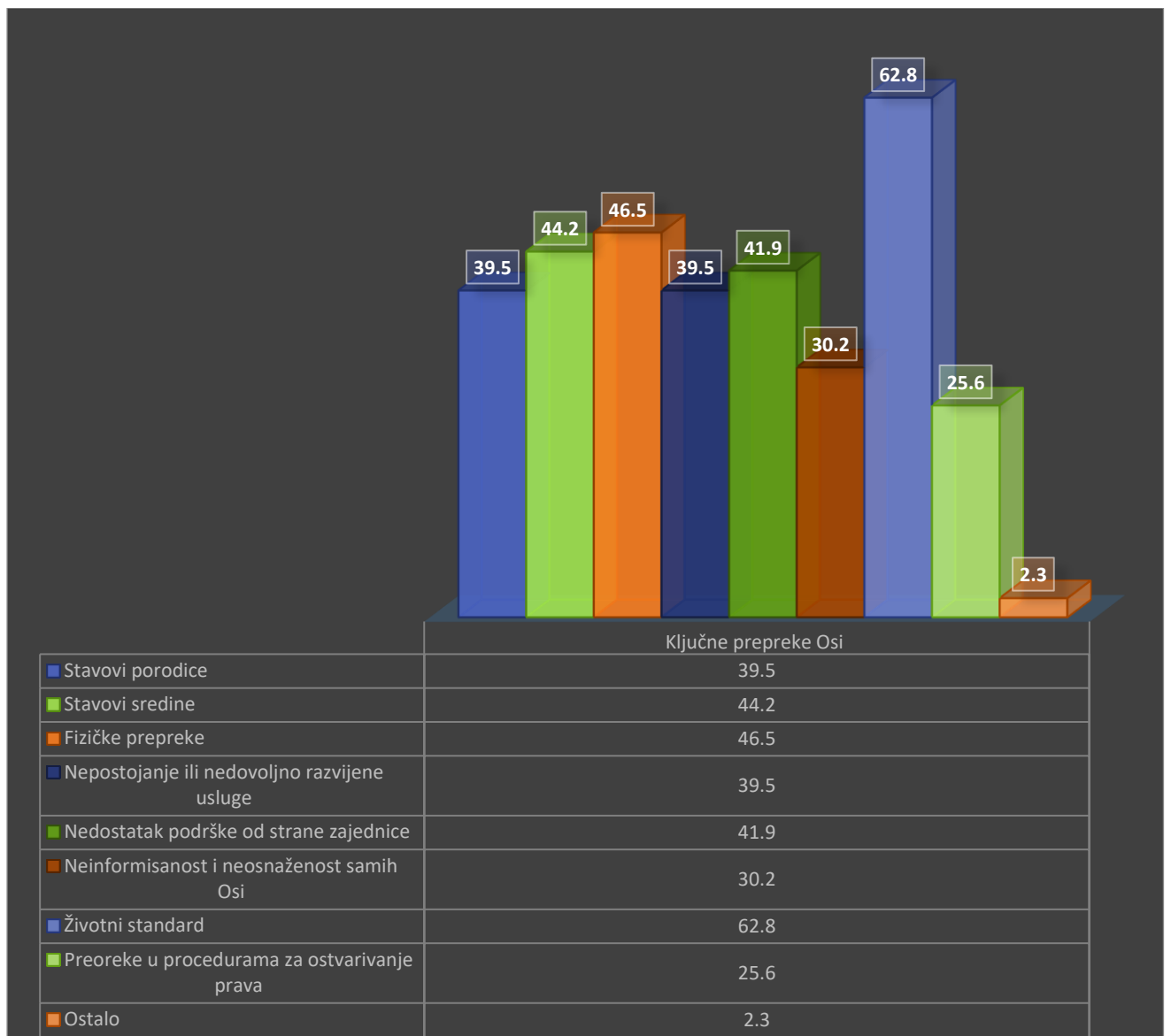
2. Da li osobe s invaliditetom u Crnoj Gori imaju adekvatne preduslove i uslove za samostalni život i uključenost u zajednicu?

- Imaju – 0%
- Uglavnom imaju – 11,6% (5 odgovora)
- Uglavnom nemaju – 37,2% (16 odgovora)
- Nemaju – 44,2% (19 odgovora)
- Ostalo – 6,9% (3 odgovora - Nije institucionalno pitanje riješeno ni pravno definisano, Kao i ostali građani, Na neki način da)

3. Koje su ključne prepreke s kojima se OSI suočavaju u oblasti samostalnog života i uključenosti u zajednicu (moguća do tri odgovora):

- Stavovi porodica – 39,5%
- Stavovi sredine – 44,2%
- Fizičke prepreke – 46,5%
- Nepostojanje ili nedovoljno razvijene usluge – 39,5%
- Nedostatak podrške od strane zajednice – 41,9%
- Neinformisanost i neosnaženost samih OSI – 30,2%
- Životni standard, odnosno slaba finansijska situacija OSI – 62,8%
- Prepreke u procedurama za ostvarivanje prava – 25,6%
- Ostalo – 2,3%

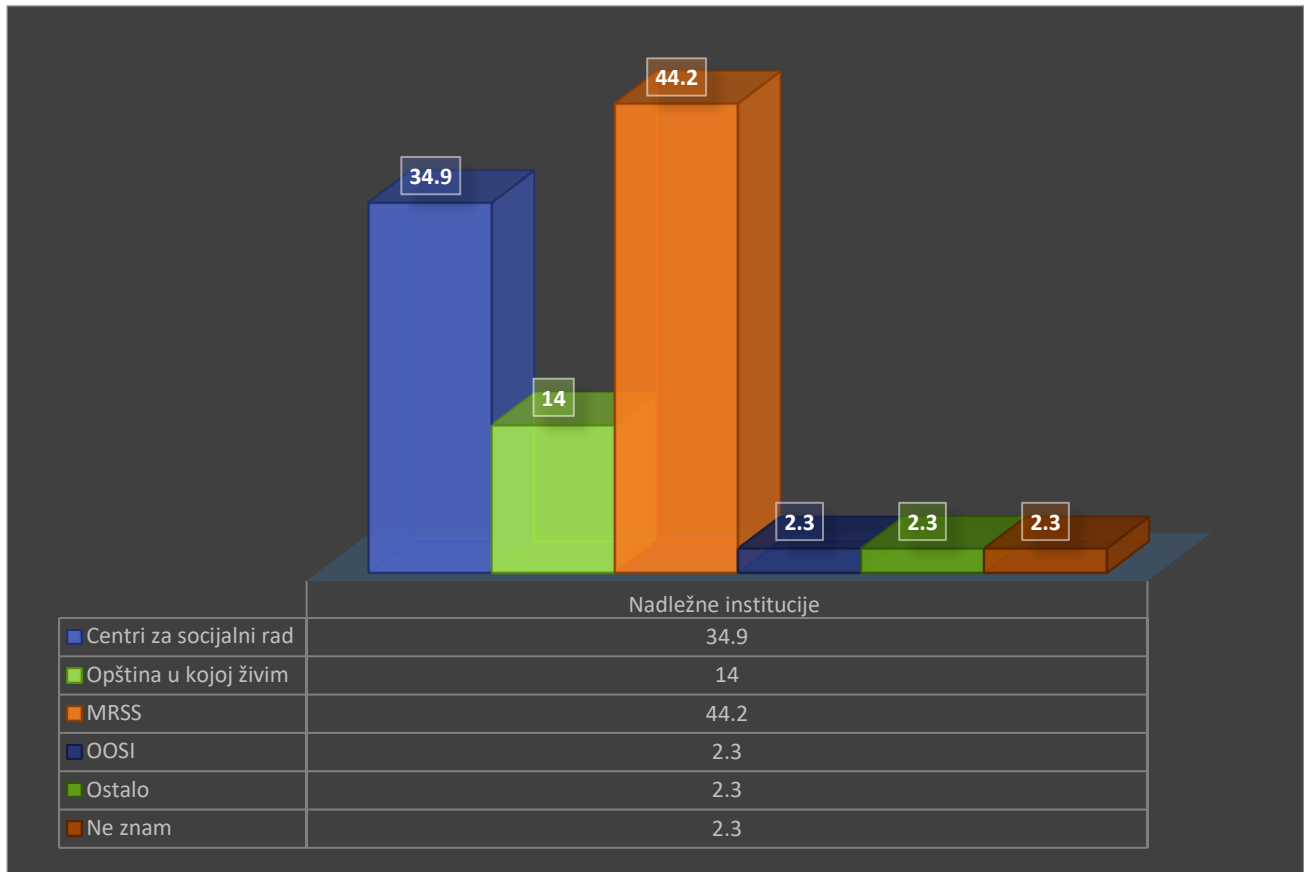

4. Možete li nam nabrojati usluge u zajednici koje su garantovane Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti ili lokalnim planovima na nivou opština?

U okviru ovog pitanja ispitanici su naveli, osim usluga prepoznatih Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti i lokalnim planovima, i druga prava koja ostvaruju što ukazuje na nedovoljno poznavanje prava, i procedura, ali i njihove namjene i svrhe. Tako osim prava na usluge, kao što su: *personalna asistencija, pomoć u kući, geronto servis, dnevni boravak, smještaj u ustanovi, savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne* (bez navođenja konkretnih primjera), *stanovanje uz podršku, tumačenje i prevođenje na znakovni jezik* ispitanici su naveli i *povlastice na putovanje, povlastice na komunalije, asistenta u nastavi, ali i prava na materijalna davanja koja su svrstali u kategoriju usluga (dječji dodatak, dodatak za njegu i pomoć, lična invalidnina, materijalno obezbjeđenje porodice, subvencije iz oblasti zapošljavanja)*. Najviše osam ispitanika je navelo istu uslugu, dok je isti broj njih naveo da nije upoznato koje su usluge garantovane i nije ni naveo nijednu.

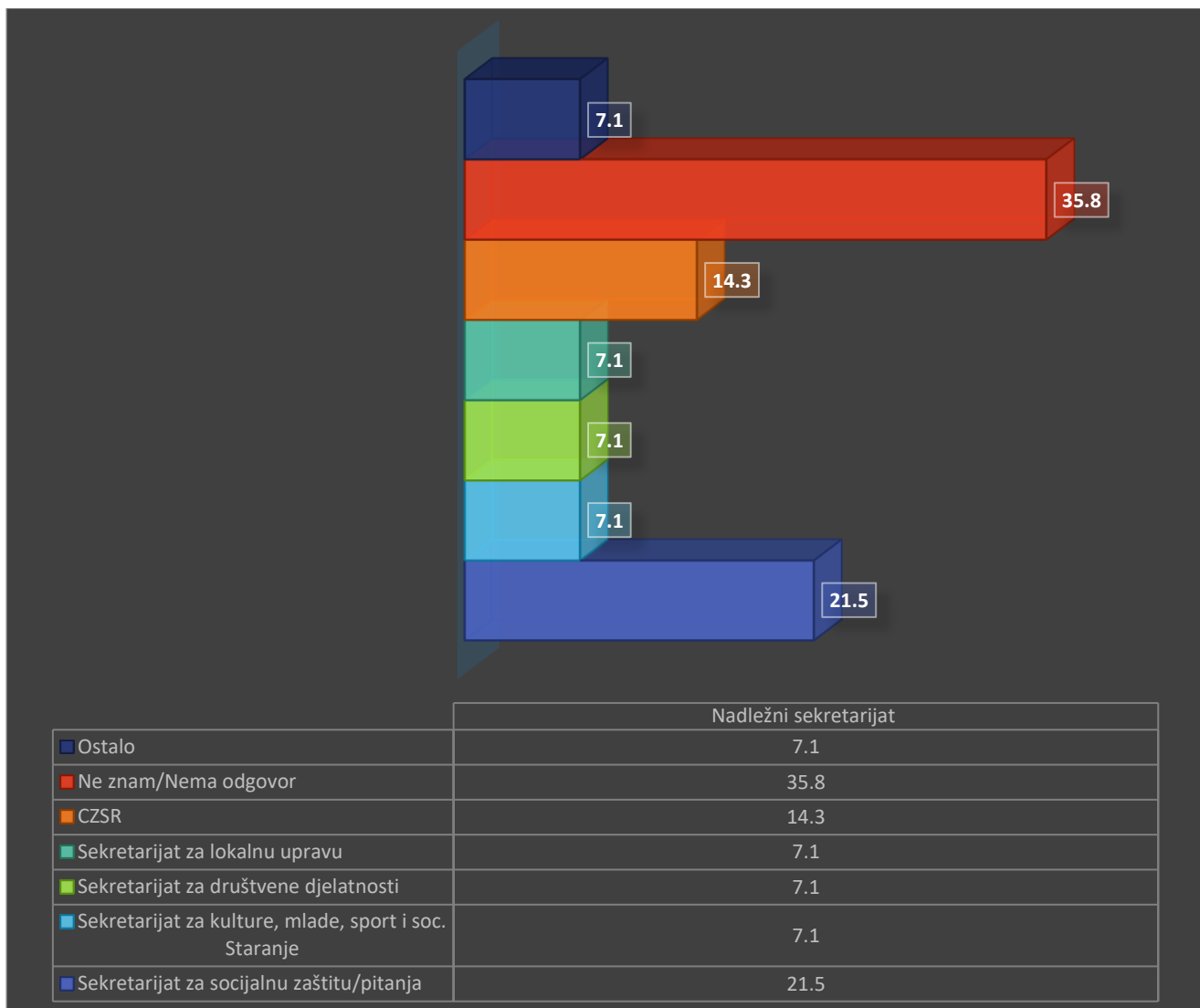
5. Da li znate koja institucija/koje institucije su primarno nadležne za ostvarivanje prava iz oblasti samostalnog života, socijalne zaštite i adekvatnog životnog standarda:

- Centri za socijalni rad – 34,9% (15 odgovora)
- Opština u kojoj živim – 14% (6 odgovora)
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja – 44,2% (19 odgovora)
- Organizacije osoba s invaliditetom – 2,3% (1 odgovor)
- Ostalo – 2,3% (Zaštitnik ljudskih prava, 1 odgovor)
- Ne znam, nijesam siguran/a – 2,3% (1 odgovor)

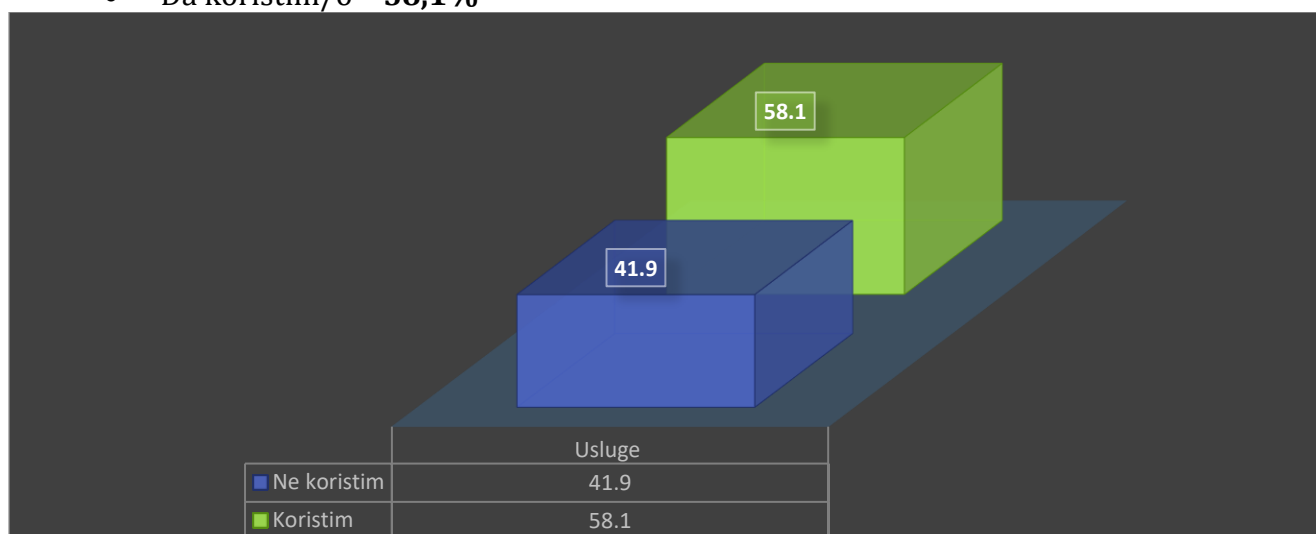
5.1 Ako ste naveli opštinu, znate li koji je sekretarijat nadležan?

- Sekretarijat za socijalnu zaštitu/pitanja– 21,5% (3 odgovora)
- Sekretarijat za kulturu, mlade, sport i socijalno staranje - 7,1% (1 odgovor)
- Sekretarijat za društvene djelatnosti – 7,1% (1 odgovor)
- Sekretarijat za lokalnu upravu – 7,1% (1 odgovor)
- Centar za socijalni rad – 14,3% (2 odgovora)
- Ne znam – 14,3% (2 odgovora)
- Nema odgovor – 21,5% (3 odgovora)
- Ostalo (7,1) – navedene neke institucije.

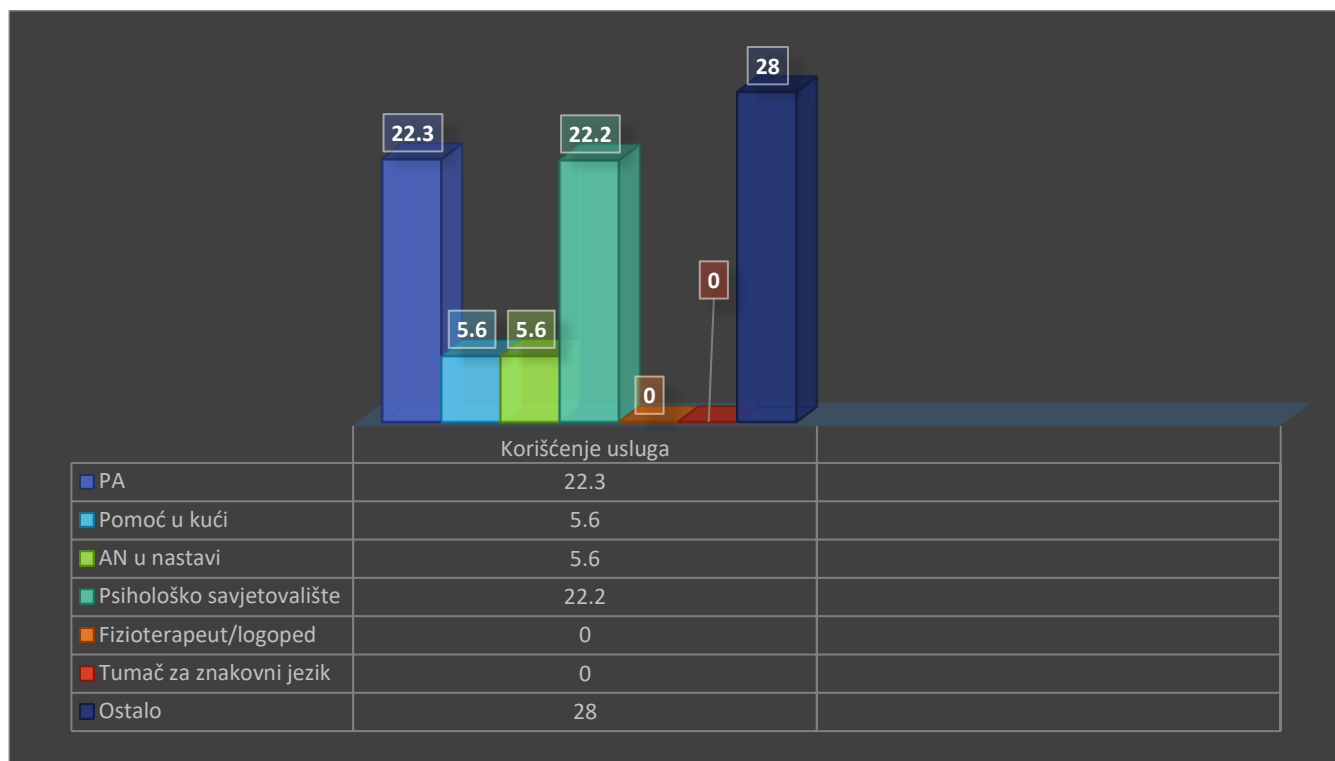

6. Da li koristite neku od usluga iz oblasti socijalne i dječje zaštite

- Ne koristim/o – **41,9%**
- Da koristim/o – **58,1%**

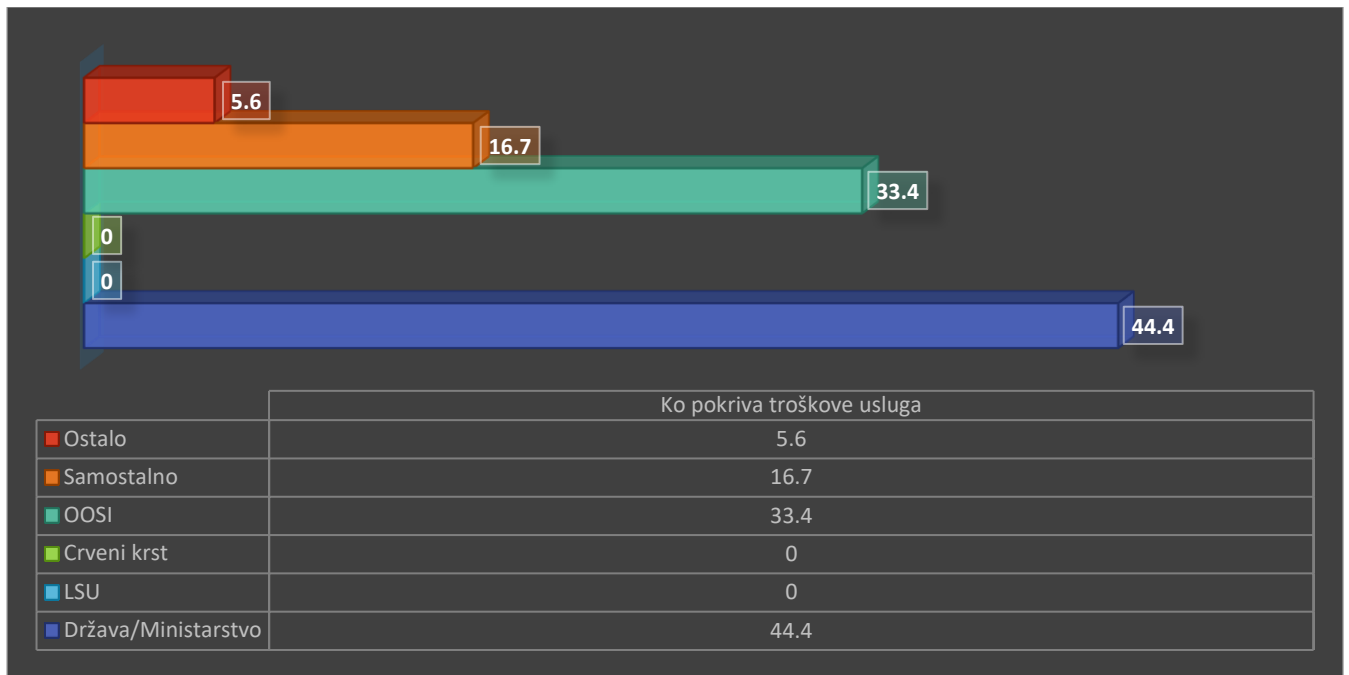

- Personalnog asistenta – 22,3% (4 odgovora)
- Pomoć u kući – 5,6% (1 odgovor)
- Asistenta u nastavi – 5,6% (1 odgovor)
- Psihološko savjetovalište – 22,2% (4 odgovora)
- Fizioterapeuta, logopeda i dr – 44,4% (8 odgovora)
- Tumača za znakovni jezik - 0%
- Ostalo – 28% (5 odgovora, ispitanici su navodili asistent u radu, defektolog, korisnik dodatka za njegu i pomoć, zaštita od nezaposlenosti)

7. Ko plaća navedenu uslugu/navedene usluge:

- Država, neko Ministarstvo – 44,4% (8 odgovora)
- Lokalna samouprava – 0%
- Crveni krst – 0%
- Organizacija osoba s invaliditetom – 33,4% (6 odgovora)
- Vi samostalno (OSI ili porodica OSI) – 16,7% (3 odgovora)
- Ostalo – 5,6% (nema odgovora)

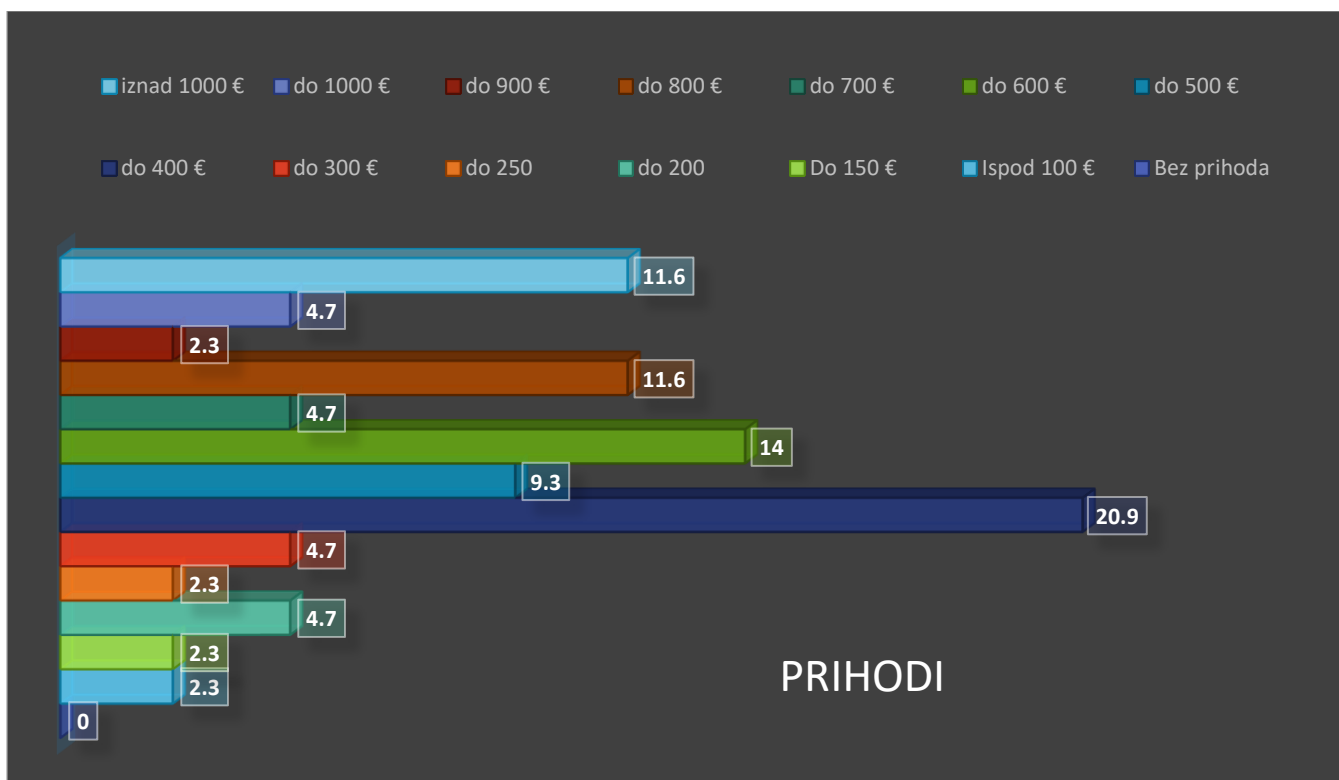

8. Koje (dodatne) usluge bi Vam bile potrebne (ako ne znate tačan naziv opišite nam).

Odgovarajući na ovo pitanje većina učesnika je u stvari dala preporuke a manji broj njih je navo potrebne usluge. Među uslugama se navode usluge **ličnog pratioca, usluga personalnog asistenta, psihološkog savjetovišta, predah u roditeljstvu**, ali i usluge iz domena obrazovanja (asistent u nastavi, tehnološka sredstva i savremena pomagala i oprema koja se koristi u obrazovanju), zatim u oblasti zapošljavanja (podrška prilikom zapošljavanja, mentorstvo zaposlenim OSI), u oblasti pristupačnosti /javni saobraćaj, taksi prevoz...), adekvatniji uslovi za bavljenje sportom, rekreaciju i slobodno vrijeme, adekvatnija ishrana (posebno za kategorije OSI s rijetkim oštećenjima) i adekvatnije garancije u oblasti medicinske rehabilitacije i intervencije oštećenja.

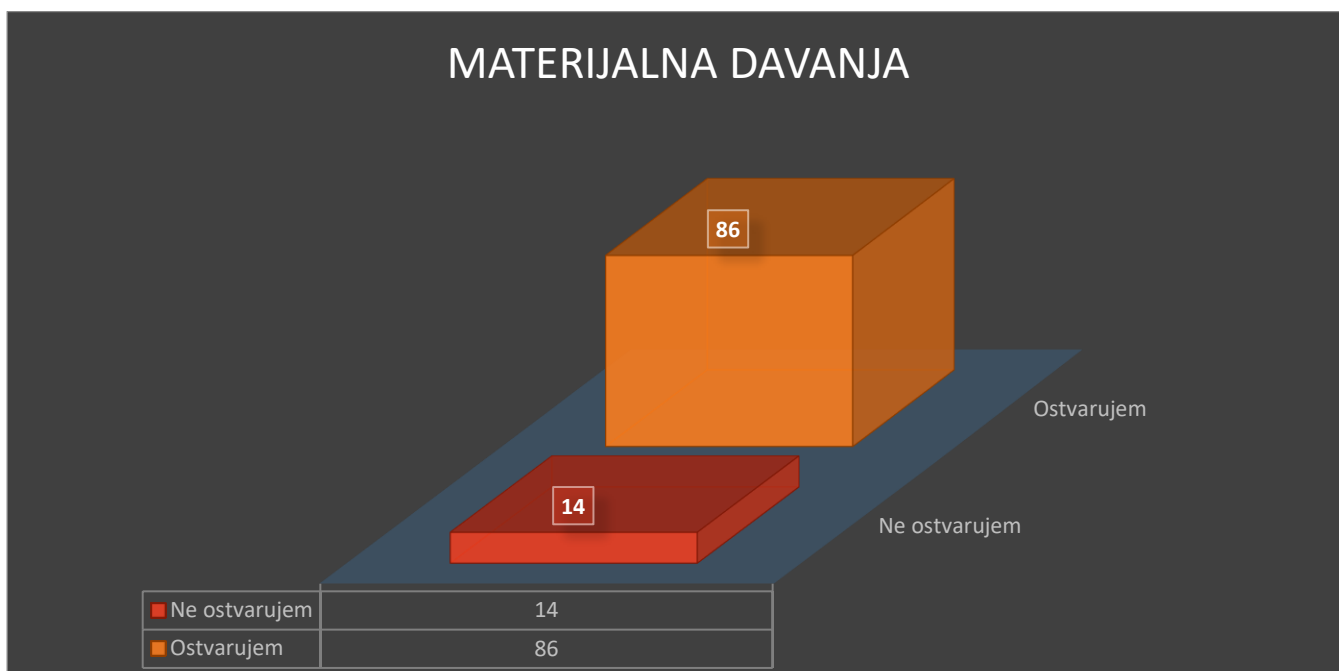
9. Ukupan prihod DOMAĆINSTVA u prethodnom mjesecu:

Pitanja o odnosu prihoda i rashoda postavljena su zbog procjene troškova života nastalih zbog invaliditeta, i životnog standarda OSI, odnosno porodica čiji su oni članovi. Tako je najveći broj ispitanika naveo da su prihodi porodice između 301,00 i 400 €, dok je na primjer petoro ispitanika naveo da su im prihodi porodice preko 1000,00 €. Međutim, zabrinjavajuće je da ima pojedinaca, odnosno porodica čiji su prihodi i ispod 100,00 €

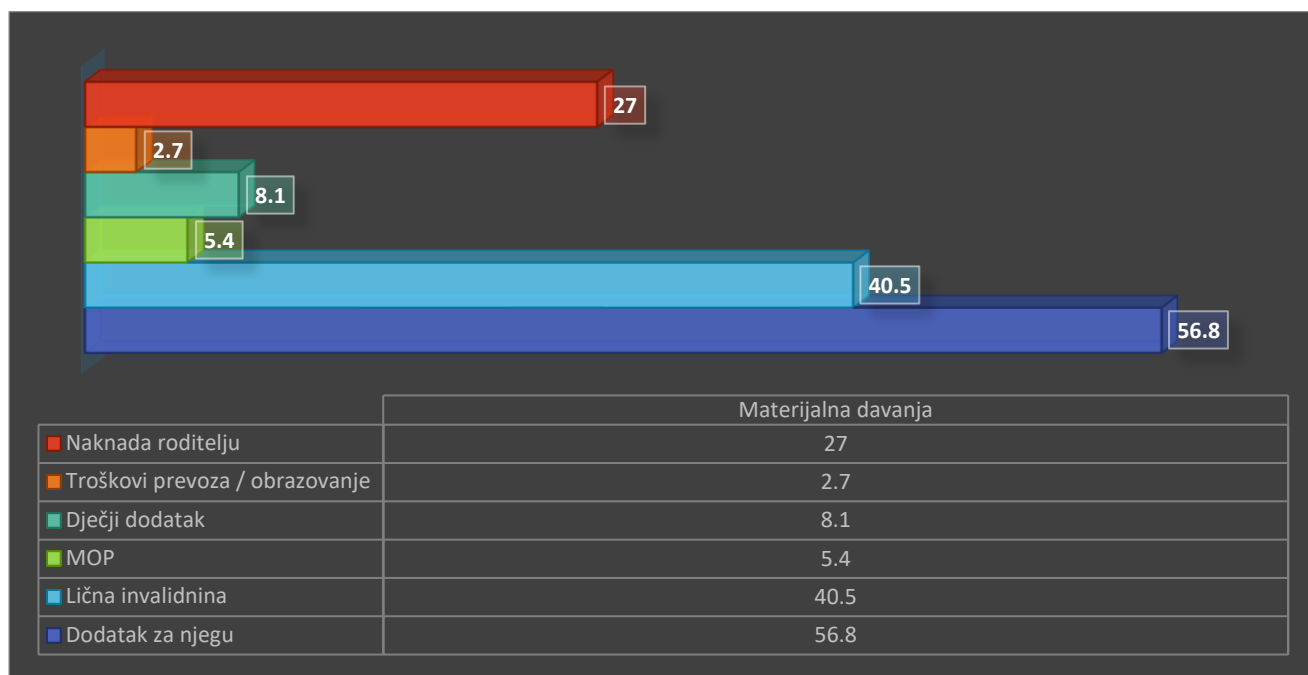
10. Primanja/naknade po osnovu invaliditeta (moguće više odgovora):

- Ne ostvarujem nijedno primanje – 14%
- Ostvarujem – 86%

- Dodatak za njegu i pomoć – 56,8% (21 odgovor)
- Lična invalidnina – 40,5% (19 odgovora)
- Materijalno obezbjeđenje porodice – 5,4% (2 odgovora)

- Dječji dodatak – 8,1% (3 odgovora)
- Povlastice na putovanje po osnovu zaposlenja – 18,9% (7 odgovora)
- 12 godišnjih povlastica na putovanje – 59,5% (22 odgovora)
- Pokriće troškova prevoza od kuće do škole u toku obrazovanja – 2,7% (1 odgovor)
- Invalidska penzija – 5,4% (2 odgovora)
- Porodična penzija – 5,4% (2 odgovora)
- Naknada roditelju/staratelju djeteta s invaliditetom (koje je korisnik lične invalidnine) – 27% (10 odgovora)
 - Naknada po osnovu nezaposlenosti sa Zavoda za zapošljavanje – 18,9% (7 odgovora)
- Subvencije na vodu, struju i komunalije – 54,1% (20 odgovora)
- Ostalo – 0%

11. Ukupan iznos primanja po osnovu invalideta i mjesečnih rashoda na pokriće troškova nekih usluga: prevoz, pomoć u kući, personalna asistencija, fizioterapeut, logoped...:

Mjesečna primanja po osnovu invaliditeta kreću se od kategorije ispod 100,00 €, i to najveći broj ispitanika (njih 12), a isti broj njih ima primanja do 200,00 €. Sedam njih ima primanja po osnovu invaliditeta do 400,00 €, petoro do 300,00€. Isti broj ne ostvaruje nikakva primanja, dok po jedna osoba ima primanja do 500,00 €, odnosno 600,00 €.

Iznos	Prihodi po osnovu invaliditeta	Rashodi na usluge...
Ispod 100,00	12	12
Do 200,00 €	12	13
Do 300,00 €	5	11
Do 400,00 €	7	/
Do 500,00 €	1	5
Do 600,00	1	/

Ne ostvaruje primanja 4 ispitanika		
Ostalo 5 ispitanika		

12. Drugi ukupni rashodi:

U odgovoru na ovo pitanje osim iznosa koji se kreću i do 400,00 € mjesečno navode se i kategorije troškova od *slušnih aparata* koje ne pokriva Fond za zdravstveno osiguranje, do *posebnih suplemenata za ishranu, ili konkretne hrane ili drugih sredstava za lične potrebe*.

13. Da li nam možete navesti neke troškove koje imate kao porodica/ili pojedinac zbog invaliditeta, a koje smatrate da nemaju osobe bez invaliditeta, ili koji su mnogo manji kad su u pitanju osobe bez invaliditeta:

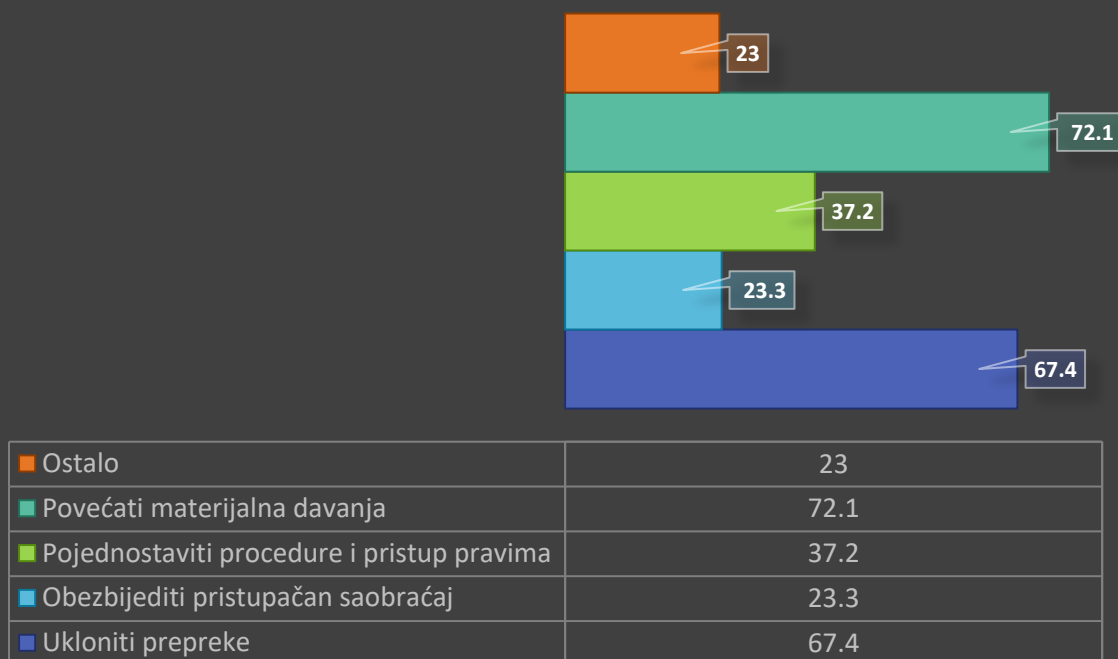
Ispitanici su naveli da uglavnom plaćaju većinu **zdravstvenih usluga** ili doplaćuju za njih, bilo da se radi o **rehabilitaciji ili troškovima lijekova i specifičnih pomagala**, bilo medicinska, audio ili tiflo-tehnička i dr, odnosno doplate djelova za pomagala. Takođe, naveli su da dodatno plaćaju **sredstva za ishranu, ali i za sredstva lične higijene** koja smatraju da nijesu neophodna osobama bez invaliditeta, uključujući specifičan režim hranjenja, zatim za **usluge** fizioterapeuta ili fizikalnih terapija, i psihologa.

Takođe, naveli su da skuplje plaćaju **prevoz**, odnosno da više novca izdvajaju za prevoz zbog nemogućnosti korišćenja javnog saobraćaja, te da često koriste taksi prevoz zbog prepreka u okruženju koje ih onemogućavaju da se samostalno kreću, do neophodnosti **dopunske nastave** za koju ne bi izdvajali sredstva da je kvalitet inkluzivnog obrazovanja zadovoljavajući.

Među odgovorima našao se i odgovor za plaćanje **pomoći u kući** u situacijama čuvanja djeteta s invaliditetom na par sati, ali i **nemogućnost ostvarivanja prava na rad** od strane roditelja zbog čega su manji prihodi u porodici, pa samim tim i životni standard.

14. Preporuke: Šta je potrebno učiniti kako bi se stvorile adekvatnije mogućnosti za samostalni život OSI (izabrali dvije ključne preporuke):

- Ukoliniti prepreke / pristupačnost – 67,4% (29 odgovora)
 - Obezbijediti pristupačan saobraćaj – 23,3% (10 odgovora)
 - Pojednostaviti procedure i pristup pravima / manje restriktivnosti – 37,2% (16 odgovora)
 - Povećati materijalna davanja i uvesti nova prava – 72,1% (31 odgovor)
 - Ostalo – 23% (10 odgovora):
 - Potrebno je osnaživanje OSI i njihovo edukovanje;
 - Neko ko prima ličnu invalidninu ne može da živi samostalno;
- od tog iznosa bez usluga koje drugi plaćaju;
- Uvođenje servisa za podršku za samostalni rad za OSI;
 - Rehabilitaciju garantovati većem broju kategorija OSI;
 - Povećati svijest poslodavaca o zapošljavanju OSI, povećati zarade za OSI.

PREPORUKE ZA PRIMJENU ČLANA 19 KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSI (SAMOSTALNI ŽIVOT I UKLJUČENOST U ZAJEDNICU) KONVENCIJE

Na kraju, u analizi sprovedenog istraživanja su navedeni svi predlozi za poboljšanje stanja u odnosu na primjenu člana 19 Konvencije UN o pravima OSI koje su ponudili učesnici istraživanja ili se mogu konstatovati na osnovu sistematizovanih podataka.

U tom smislu daju se **opšte preporuke:**

- Sprovoditi **kampanje podizanja svijesti** o pravima i mogućnostima osoba s invaliditetom koje potenciraju prihvatanje invaliditeta i promociju mogućnosti i sposobnosti OSI, odnosno njihovog doprinosa društvenoj zajednici;
- **Unaprijediti i revidirati zakonodavstvo** koje tretira prava OSI i ukloniti diskriminatorne i ograničavajuće odredbe, te **pojednostaviti procedure** u ostvarivanju prava OSI;
- Informisati i osnažiti osobe s invaliditetom za **ostvarivanje prava i veće zalaganje za sopstveni status**, uključujući i osnaživanje **prijavlivanja ekonomskog nasilja** koje trpe;
- **Jačanje saradnje i umrežavanje** različitih organizacija OSI, ali i organizacija i institucija, odnosno zainteresovanih strana, te **jačanje tijela** koja se bave položajem OSI;
- Sistemsko i plansko **uklanjanje prepreka** s kojima se suočavaju OSI uz adekvatno i **redovno planiranje budžeta** za sprovođenje politika i mjera;
- LSU trebaju uložiti značajne napore u cilju **donošenja dokumenata koja tretiraju pitanja OSI**, posebno pravo na samostalan život i usluge u zajednici, uz **plansko izdvajanje budžeta za te namjene**;

- One LSU koje nemaju usvojena dokumenta, ili su imale zastoj u donošenju dokumenata da **inteziviraju aktivnosti u cilju njihovog usvajanja uz procjenu potreba OSI na terenu**, kako bi mjere i aktivnosti bile zasnovane na potrebama, i da izdvoje **odgovarajuća sredstva za njihovo sprovođenje**;
- Osigurati **dugoročno, kontinuirano i adekvatno zapošljavanje OSI** uz praćenje standarda njihovog života i uslova rada;
- **Materijalna davanja po osnovu invaliditeta moraju pratiti životne troškove koji proizilaze iz invaliditeta**;

Specifične preporuke koje se odnose na samostalan život:

- Sprovoditi **deinstitutionalizaciju** na sistemski i adekvatan način, i omogućiti izbor i raznovrsnost usluga OSI, **bez primoravanja na određene aranžmane, ili nepostojanja više opcija**;
- **Usluge podrške za život u zajednici OSI treba planirati na osnovu procjena potreba svih potencijalnih korisnika**;
- Potrebno je obezbijediti **kontinuitet i održivost usluga**;
- Važno je uspostaviti uslugu **personalne asistencije** kao uslugu koja se redovno finansira iz državnog budžeta, pritom je obezbjeđujući većem broju korisnika i sprovodeći je po međunarodnim standardima i principima PA;
- Potrebno je pilotirati uslugu **ličnog pratioca i predaha roditeljstvu** (povemenom hraniteljstvu ili na neki drugi način) i tom prilikom izvršiti izmjene i dopune Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti kojim bi se iste garantovale;
- Obezbijediti **finansijski okvir za uslugu pomoći u kući** i podsticati razvoj ove usluge;
- Obezbijediti i razvijati **finansiranje usluge psihološkog savjetovišta** za roditelje djece s invaliditetom, ali i same OSI.